

**Соціокультурна діяльність, як засіб формування життєвих цінностей
молоді у вільний від навчання час.**

Соціальні перетворення, що відбуваються в Україні під впливом соціально-економічних реформ, призвели до зміни багатьох педагогічних орієнтирів. У сучасному соціокультурному просторі в умовах становлення нового ринку праці особливу значущість набуває виховання відповідальної, ініціативної, творчої особистості, яка спроможна реалізувати власні життєві цінності. На розв'язання цих завдань спрямовані важливі державні документи - Закон України "Про освіту", Національна доктрина розвитку освіти України, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, в яких зазначається, що успішна самореалізація молодої людини можлива лише за наявності її особистої системи цінностей, котра має бути адекватною сучасному суспільству.

Пристосуванням індивіда до наявних соціокультурних умов та цінностей суспільства узгоджується прагматична орієнтація у вихованні з адаптацією. Донедавна педагогічна наука найбільше уваги приділяла формуванню життєвих перспектив особистості на основі наявних ідеологічних установок (А.Альбицька, Б.Лихачов, В.Лобицький, М.Огурцов, Є.Тонков та ін.).

Ціла низка досліджень вітчизняних учених виконана з гуманістичних позицій, у яких знайшли відображення проблеми розвитку ціннісних орієнтацій молоді, що дає змогу розглядати людину як мету, а не засіб суспільного розвитку (І.Бех, В.Бутенко, В.Дряпіка, І.Зязюн, О.Мороз, В.Радул, О.Сухомлинська, Г.Шевченко та ін.).

Аналіз наукової літератури свідчить, що немає досліджень, які б розкривали цілісні характеристики процесу формування життєвих цінностей молоді у позанавчальній діяльності. Час, який займає у молодої людини позанавчальна діяльність, є важливим потенційним резервом в аспекті розв'язання проблеми їх життєвого самовизначення. Тому назріла необхідність активніше використовувати

можливості вільного від навчання часу для формування соціокультурних цінностей молоді, норм, знань, зразків життєдіяльності та творчості.

Сфера вільного від навчання часу привертає сьогодні все більшу увагу педагогів, психологів, соціологів тому, що саме тут відбувається активний контакт людини із навколишнім світом, акумулюється її життєвий досвід. “Соціокультурну діяльність відносять до такого виду життєдіяльності у вільний час, яка є сферою творчого вдосконалення людини, розвитку її інтелектуальних, духовних сил і виступає необхідною передумовою культурного прогресу суспільства в цілому” [1, с.4-5].

У праці Н.Кузьміної всебічно характеризується культура вільного від навчання часу як фактора соціалізації особистості. Критеріями такої культури автор вважає сталість, повторювальність тих або інших видів занять у вільний від навчання час; засоби та форми дозвілєвої діяльності; цільова спрямованість і мотивування занять; ступінь відповідності занять у вільний час вимогам суспільства [2].

Якщо у повсякденному житті часто відбувається ототожнення понять “вільний час” і “дозвілля”, то у науковому, соціально-психологічному аспектах останнє визначається як час “самоцінної діяльності”, “самоцінної поведінки” [3]. А сутність вільного від навчання часу перебуває у прямій залежності від його структурної організації та основних функцій. Вільний від навчання час поділяється на “дозвілєву” й “більш піднесену” діяльність. Останній компонент можна умовно визначити як “більш одухотворену діяльність” (В.Дряпіка) і як “соціокультурну діяльність”, що не суперечить сутності явища, а лише конкретизує його.

Під соціокультурною діяльністю розуміють будь-яку діяльність, пов’язану з виробництвом, відтворенням і зміною стосунків між людьми. Але результатом будь-якої діяльності є не лише взаємостосунки між людьми, а й створення норм та цінностей, які складають культуру.

Культура тісно пов’язана із соціумом і водночас істотно від нього відрізняється, бо забезпечує у соціальному бутті людини органічний зв’язок між природними й соціальними якостями людини. В одному суспільстві можуть

співіснувати різні типи культури (національні, класові, фахові, вікові тощо). Звідси - необхідність у понятті “соціокультурне”, що дає можливість подолати односторонність культурологічного та соціологічного трактувань життя в історії людства, фіксуючи подвійно-діалектичний зв'язок: єдність і розходження цих аспектів людської діяльності.

Як справедливо стверджує М.Каган: “значення розрізнення-зчеплення понять “соціальний” і “культурний” у проекції на саму людину допомагає усвідомити, що її сутність не чисто природна (біологічна), і не чисто соціальна..., і не двостороння біо-соціальна ..., а трестороння, біо-соціо-культурна”[4, с.110]

Соціокультурну діяльність можна визначити як якісно новий рівень використання людиною своїх здібностей і здатностей, що виявляються у створенні культурних цінностей і спрямовуються на особистий розвиток людини через засвоєння нею певної системи знань, норм, зразків і цінностей. Це та діяльність, що забезпечує стійку рівновагу між суспільним і культурним, оскільки культурне відставання від постійних соціальних змін призводить до дезорганізації життєдіяльності, зокрема й вільного часу, особливо у молодіжному середовищі.

Отже, “соціокультурна діяльність” це сукупність науково-інтелектуальних, художніх, естетичних та інших занять, де найбільш активно сконцентровано й ефективно здійснюється формування ціннісних орієнтацій молоді.

Ми умовно виокремлюємо соціокультурну діяльність серед інших видів діяльності, тому що вона характеризує самостійність вибору, добровільність, активність, ініціативу молодої людини [5, с.72-78]. Соціокультурній діяльності притаманна цілеспрямованість та послідовність, адже це вияв активності, котра спрямована на досягнення визначеної мети, аналіз ситуації та середовища, де має діяти індивід.

Розглядаючи провідні риси соціокультурної діяльності такі дослідники, як Л.Михайлова, Б.Єрасов, Т.Кисільов, Ю.Красильников, Б.Титов та інші, виокремлюють її гуманістичний, культурологічний і розвивальний характер, оскільки вона ґрунтується на культурних аспектах. Адже, сама по собі соціальна діяльність без культурного підґрунтя за своїм характером може бути як

прогресивною, так і регресивною, творчою або руйнівною. Отже, можна виокремити два види ціннісних характеристик: позитивну (спрямовану на соціозначущі та особистісно розвивальні цілі) й негативну (що завдає шкоду особі, культурі та суспільству).

У сьогоденних умовах формування ціннісних орієнтацій перебуває сучасна молода людина з новим способом мислення, новою уявою та ціннісною свідомістю, іншим рівнем духовних потреб, цілей життєдіяльності. Досягненню таких цілей буде сприяти соціокультурне середовище молоді. Під останнім розуміється частина соціокультурного простору (інфраструктури), яка забезпечує індивіда умовами (природними, соціальними, предметними), в яких він виступає як суб'єкт виховання суспільно значущої, культурно-творчої активності, де реалізуються його власні інтереси й особливості ціннісної свідомості.

Місця позанавчального спілкування молоддю обираються як відкриті для спостереження і контролю дорослих, так і приховані від зовнішнього споглядання, ізольовані від контролю вихователів. Останню тенденцію охарактеризував ще Л.Виготський, котрий зазначав, що у молодій людини негативне ставлення до дорослих неминуче [6].

Аналіз сфер соціокультурної діяльності, зустрічей та неформального спілкування молоді засвідчив, що існує тенденція збільшення сфер їх дозвілля, котрі більше задовольняють дозвіллеві інтереси молоді. Це спортивні майданчики, стадіони, ковзанки, паркові зони, це дозвіллевий простір для вибору соціокультурної діяльності - шкільні двори, бібліотеки, театри, кінотеатри, нарешті, зручні місця для ігор, розваг, наближених до природи.

Таким чином, вибір сфери соціокультурної діяльності, проведення свого вільного від навчання часу детермінуються внутрішніми обставинами: гуманізація дозвіллевого середовища, створення та функціонування спеціальних центрів відпочинку та розвитку молоді. Це середовище живе і розвивається, воно є для молоді людини нормативно-традиційною системою, яка віддзеркалює її потреби, інтереси, ціннісні орієнтації. У це середовище повинні активно входити

соціокультурні процеси, які впливають на формування та динаміку ціннісної свідомості.

Позанавчальний час залишається важливим фактором у процесі особистісного розвитку молоді, формування її життєвих ціннісних орієнтацій. Ідеали раннього юнацького віку разом з потребою у самовизначенні й самоутвердженні допомагають молодій людині спланувати свої життєві перспективи, знайти оптимальні засоби їх досягнення. Прагнучи до самоутвердження, визнання своєї суб'єктивності у суспільній ієрархії життя, юнак чи дівчина намагаються більше часу проводити у спілкуванні з друзями або ж займатися улюбленою справою. На жаль, значна їх частина перебуває під впливом референтних груп, які часто несуть негативний виховний заряд, що підштовхує молодь на аморальні вчинки, призводить до дисгармонії у взаємостосунках з оточуючими, нехтування власними перспективами розвитку.

Потрібне активне спрямування зусиль всієї громадськості на вивчення різноманітних виховних впливів на молодь у сфері вільного від навчання часу; залучення її до соціокультурної діяльності, а “здорової” частини неформальних об'єднань - до діяльності в організованих формах молодіжних організацій; нейтралізацію негативного впливу сьогоденних суперечностей; створення ситуацій, коли особистий розвиток молодої людини буде виступати регулятором поведінки й вияву кращих якостей юнаків та дівчат.

Входження молодої людини у соціум та набуття навичків перспективної організації в умовах сьогодення все менше опосередковується звичаями та традиціями. Численні соціологічні й психолого-педагогічні дослідження засвідчують розгубленість, втрату ідеалів, песимістичне ставлення до життя молодих людей [7; 8; 9; 10].

Дослідження особистого аспекту організації часу у сучасній психолого-педагогічній науці, яке було розпочате С.Рубінштейном, продовжується його школою (К.Альбуханова-Славська, В.Ковальов, Л.Кублицкене, В.Серенкова та інші). Доробки дослідників цієї проблеми у межах концепції особистісної організації дозвілля (В.Асеев, Л.Виготський, М.Гінзбург, Є.Головаха, О.Орлов, М.Толстих та

інші) дали змогу умовно розкрити структуру соціокультурної діяльності на основі моделі трикомпонентної структури психіки людини: усвідомлення, переживання часу і практичне оволодіння ним.

Теоретичну та практичну значущість становить проблема розкриття ціннісного потенціалу індивіда не лише в аспекті часу, але й у взаємодії з іншими людьми в умовах мікросередовища. Педагогічний сенс формування та розвитку ціннісних орієнтацій синтезує підходи психологів та соціологів, бо розглядає індивідуума й середовище молодих людей у взаємодії.

У формуванні життєвих цілей людини виділяються два відносно самостійні плани: часове й змістовне майбутнє. Майбутнє в часі - це більш-менш точне планування свого життя, що визначає найбільш значущі сфери діяльності, розробку планів та засобів їх здійснення. Змістовне ж майбутнє пов'язується з ціннісними орієнтаціями особи, її образом світу. У перспективах особистості тут виявляються не просто життєві цілі, а й "філософія" її життя. Тому педагогічний підхід до дослідження соціокультурної діяльності припускає не лише врахування потреб молоді у визначенні свого покликання, сенсу буття, але й умов соціального і культурного середовища, довкілля.

Виділені рівні взаємодії особи й оточуючого її соціокультурного середовища, що розрізняються за ступенем розгортання індивідуальних проектів. Первинний рівень охоплює "життєвий світ" молодої людини. Її індивідуальні особливості, склад характеру, специфіка особистого досвіду накладає відбиток на систему ціннісних орієнтацій та перспектив. Тільки на основі знання внутрішніх умов формування ціннісної свідомості індивіда, його готовності до самоактуалізації та самореалізації з'являється можливість дослідження динаміки соціокультурних цінностей.

Наступний рівень охоплює систему стосунків індивіда в межах референтних для нього груп або окремих осіб. Сприйняття навколишнього світу обумовлено знаннями та досвідом, отриманими у процесі такого спілкування. Лише вступаючи у певні стосунки з іншими людьми, особа починає розуміти й усвідомлювати свої ціннісні орієнтації.

Останній рівень взаємодії особистості й середовища – це сфера суспільства, всього людства, Космосу. Формування планетарного мислення – справа перспективного майбутнього, проте виховання любові до свого народу і нації – проблема, яка повинна розв'язуватися педагогічною наукою і практикою на сучасному етапі. Водночас відзначається існування тісного зв'язку між ціннісними орієнтаціями молоді, її перспективами й глобальними світовими проблемами сучасності.

Динаміка розвитку особистісних орієнтацій молоді як виявлення духовного життя людини розглядається як мета і як засіб педагогічного процесу. Такий підхід до розгляду соціокультурних цінностей знайшов своє відбиття у працях А.Альбицької, Б.Лихачова, В.Лобицького, М.Огурцова, Є.Тонкова та інших. Найбільшого розвитку тут набули питання вибору професійних та освітніх планів молоді. Формування ціннісних орієнтацій молоді, з дотриманням лише прагматичного підходу, може призвести до відчуження людини, що у свою чергу породжує відокремленість соціальних контактів, егоцентризм, песимістичні життєві перспективи тощо. Подолання відчуження, становлення життєвих ціннісних орієнтацій індивіда можливе за умов дотримання принципів: природовідповідності, культуровідповідності, цілісності. Змістовне ж майбутнє молодої людини більш ефективно розкривається гуманістичною традицією у педагогіці (Ш.Амонашвілі, В.Загвязінський, Л.Занков, І.Зязюн, С.Лисенкова, В.Семенов, В. Сухомлинський та ін.), бо гуманістичний підхід визнає особистість, її перспективи як самостійну цінність. Співвідношення гуманістичного та прагматичного підходів до формування соціокультурних цінностей молоді може розв'язати зазначену проблему. Гуманістично-прагматичний підхід до формування соціокультурних цінностей молоді являє собою єдність мети педагогічного процесу – розвиток культури, внутрішнього світу молодої людини й засобів досягнення цієї мети створенням певних педагогічних умов для досягнення молоддю особистих цілей, майбутньої життєтворчості, як у навчальній, так і поза навчальній діяльності.

Соціокультурна діяльність молоді у вільний від навчання час привертає все більшу увагу педагогів, психологів, соціологів, (М.Бушконець, В.Бочарова, В.Гуров, І.Зверева, Г.Костюк, І.Суботін, Т.Махов, Г.Філонов та ін.). Адже саме вона має

зберігати традиції та відкривати нові перспективи життєвого простору, орієнтуватися на відкритість і різноманітність дозвіллевої діяльності юнаків і дівчат з прилученням індивіда до споживання і створення духовних цінностей культури у творчому самовиявленні, компенсаційного прилучення до тих особисто значущих цінностей, потреба в яких поки що не задовольняється лише навчальним процесом.

Отже, є нагальна необхідність у активному спрямуванні зусиль громадськості на вивчення різноманітних виховних впливів на молодь у сфері вільного від навчання часу; залучення молоді до соціокультурної діяльності; нейтралізацію негативного впливу сьогоденних суперечностей; створення ситуацій, коли особистий розвиток індивіда буде виступати регулятором поведінки й вияву кращих якостей молоді людини.

Соціокультурна діяльність умовно поділяється на три типи: рекреативний, культуро-споживацький і творчо-діяльний. Такий послідовний перехід від розваг у дозвіллевій діяльності до вищого рівня творчої активності молоді призводить до формування більш складних соціокультурних відносин, формування особистісних ціннісних орієнтацій, їхнього саморозвитку і творчості. Доцільність застосування терміну „соціокультурна діяльність” пояснюється тим, що, по-перше, він дозволяє перебороти однобоке зведення процесу формування ціннісних орієнтацій молоді лише до її соціалізації; по-друге, дає можливість здолати уявлення про поза навчальну діяльність молоді, тільки як процес їх прилучення до культури (поза включенням у систему соціальних відносин). Це органічна сукупність науково-інтелектуальних, художніх, естетичних та інших дій, де найбільш ефективно здійснюється залучення молоді до системи суспільних відношень і адекватного усвідомлення власних ціннісних орієнтацій.

У зв'язку з тим, що темпи соціально-політичних і соціально-економічних змін у суспільстві випереджають темпи зміни поколінь, сучасна молодь змушена значно частіше, ніж їхні батьки, змінювати свої ціннісні орієнтації, накреслювати нові перспективи життєдіяльності. Значущість виховної роботи з формування соціокультурних цінностей зростає, коли молода людина має визначитися у професійному майбутньому, у своїх ціннісних орієнтаціях та життєвих планах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корсун И.В., Харченко С.Я. Организация свободного времени школьников. – Луганськ: ЛГПИ, 1988. – с.77
2. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – с.183
3. Гордон Л.А., Клопов Э.В. Человек после работы: социальные проблемы быта и свободного времени. – М.: Мисль, 1972. – с.268
4. Каган М.С. Философия культуры. – СПб.: „Петрополис”, 1996. – с.416
5. Брилін Б.А. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів // психологія і педагогіка. – 1996. - № 4. – с.72-78
6. Выготский Л.С. Собр. Соч. в 6-ти т. – М.: педагогика, 1983. – Т.5. – с.369
7. Андреев Д.Л. Роза мира. – М.: Иной мир, 1992. – с.576
8. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – с.804
9. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-и т. – М.: Педагогика, 1983. – Т.1. – с.366
10. Уайт Дж. Цілі соціального виховання особистості // Філософська і соціологічна думка. – 1995. - № 9-10. – с.180-193